

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 373.2.018.1:[37.015.31:336]

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.96.1>

Г. І. Григоренко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

Н. В. Погрібняк

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ФІНАНСОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена одному із видів фольклору – українській народній казці.

У дошкільному віці дитина засвоює важливі моральні норми поведінки, відбувається мовний, математичний, екологічний, естетичний розвиток тощо, завдяки усній народній творчості – фольклору, який існує у вигляді казок, прислів'їв та приказок, загадок, ігор, лічилок, пісенного мистецтва.

Обґрунтовано та доведено, що саме українська народна казка є ефективним засобом формування базових компетентностей дітей дошкільного віку. Однією із важливих компетентностей є соціально-фінансова компетентність.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень дозволяє визначити поняття соціально-фінансової компетентності дитини дошкільного віку, яка розуміється як сформованість у дітей певних економічних понять та навичок соціально-економічної поведінки, що певним чином впливає на успішне майбутнє дитини.

Орієнтуючись на вимоги Базового компоненту дошкільної освіти щодо формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку доведено, що головною умовою є певна педагогічна освіченість педагогів закладів дошкільної освіти.

Стаття містить вичерпний огляд наукових досліджень щодо впливу української народної казки на розвиток мовлення, виховання любові до рідного краю, етичних норм поведінки тощо. Натомість, українська народна казка як специфічний засіб формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку, ще не була предметом спеціального дослідження.

У ході дослідження було виявлено, що на формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку впливає використання в освітньому процесі українських народних казок, зокрема соціально-побутових казок.

Тому вважаємо доцільним подальший пошук розв'язання проблеми формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку засобами української народної казки.

Ключові слова: фольклор, українська народна казка, соціально-побутові казки, соціально-фінансова компетентність, моральні норми поведінки, економічні категорії:(праця, поділ праці, потреби, гроші тощо), педагогічна освіченість.

Постановка проблеми. У дошкільному віці у дітей закладається первинна основа щодо орієнтування в елементарних економічних поняттях, формуються передумови майбутньої соціально-фінансової компетентності. Тож створення підґрунтя для збагачення власного соціально-економічного досвіду є важливим завданням вихователя закладу дошкільної освіти.

Забезпечення якості навчання та виховання сучасних дітей неможливо без певних знань з народної педагогіки. Дослідження свідчать про

те, що фольклор є засобом виховання духовності і моральності дитини та джерелом у формуванні соціальної компетентності й навичок фінансової грамотності.

Ми вважаємо, що народна казка як одна з форм українського фольклору, має займати певне місце у формуванні соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дитячий фольклор відзначається великим виховним та розвивальним потенціалом.

За визначенням А. Богуш, фольклор – один з основних засобів морально-етичного виховання, це народна творчість, в якій художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що відображають життя і побут людей. Кожний художній текст впливає на дитину з трьох боків: інформує про щось нове, дає їй нові знання, виховує розумово, морально, естетично: збагачує, уточнює і активізує словник дитини [2].

Усна народна творчість здавна використовувалась в народній педагогіці як засіб формування в дітей моральних норм і оцінок з позицій добра, справедливості, розуміння ними вчинків та поведінки дорослих.

Академік А. Богуш вважає, що діти, які виховані на фольклорі, здебільшого є чутливішими до художньо-образного слова. Тож «...розвиток дитини поза фольклором тільки в межах побутового спілкування...гальмує розвиток духовного начала, містить небезпеку закріплення підсвідомої орієнтації вже змалку переважно на задоволення утилітарних потреб» [2, с. 6].

Центральним компонентом усної народної творчості є казка, яка носить конкретно історичний характер. Казка своїм змістом завжди кликала на боротьбу зі злом, з ворогами, за справедливість, добро, гуманізм, де обов'язково була перемога добра над злом. Казка розширює уявлення дитини про світ, про людські відносини, виховує емоційне відношення до оточуючого, до людей, предметів тощо.

Українська народна казка є важливим елементом народної педагогіки та визначається як «... епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії» [2, с. 43].

Основоположник вітчизняної педагогіки К. Ушинський звертав багато уваги на використання у роботі з дітьми усної народної творчості – перш за все народної казки, в якій вбачав першу спробу створення народної педагогіки.

Педагог вважав казку переконливим засобом морального виховання особистості, яку споконвіків використовував український народ. На його думку, ніхто не здатний змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу.

К. Ушинський писав: «...Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою... У народній казці велика, сповнена поезії дитина-народ розповідає дітям свої дитячі мрії і принаймні наполовину вірить сама в ці мрії» [10, с. 239].

К. Ушинський вбачав велику значущість народних казок як у дидактичному, так і у виховному плані. Тому не випадково він включив до своєї навчальної книги казки та народні оповідання.

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський писав, що немає людини, яку хоча б один раз не зачепила до глибини душі чарівна пісня чи казка. Він вважав казки духовними багатствами народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем життя народу [5].

У своїх працях, в процесі практичної навчально-виховної роботи В. О. Сухомлинський використовував перлини народної творчості – казки, прислів'я, легенди. Він вважав казку ідеальним засобом морального виховання дітей дошкільного віку та зазначав, що «Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини – неможливо уявити дитяче мислення і дитячу мову як певного ступеня людського мислення і мови» [5, с. 177]. На переконання Василя Олександровича, завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відгукується на навколишні події, явища, виявляє своє ставлення до добра і зла. «Найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка» [6, с. 510]. «Казка – це активна естетична творчість, що охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Вона починається вже в процесі розповіді, вищий її етап – інсценізація», – писав В. О. Сухомлинський [5, с. 184].

Звертаючись до молодого педагога, він відмічає: «Якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета – утвердити в його душі чутливість до найтонших відтінків думки і почуття інших людей...надихайте його розум красою слова... Його чарівна сила розкривається передовсім у казці. Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску» [6, с. 520].

Відомий дослідник народної педагогіки М. Стельмахович наголошував, що слухання та переказування народних казок, легенд, оповідань є чудовими уроками рідної мови» [7].

Мета статті – вивчення доцільності використання українських народних казок як засобу формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження, предметом вивчення яких виступає визначення ролі та шляхів впливу казки на розвиток особистості дітей дошкільного віку, розгалужуються у декількох напрямках: розуміння та усвідомлення дітьми змісту казки, вплив жанрових особливостей, засобів художньої виразності на мислення, моральні уявлення та поведінку дітей тощо.

Відомо, що в педагогічній практиці використовують різні види казок: про тварин, чарівні (фантастичні), соціально-побутові казки. Слухання дітьми казок є одним з провідних засобів формування здібності діяти подумки в уявних обставинах, без чого неможливо собі уявити ніяку творчу діяльність.

Так, сучасними вченими широко досліджувався вплив казки на мовленнєвий розвиток дитини (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Луцан, Ю. Руденко, О. Трифонова, Л. Фесенко та ін.).

Зокрема, дослідження Л. Фесенко присвячено вивченню української народної казки як засобу розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку. Оптимальними у навчанні дітей виявились певні педагогічні умови, серед яких: навчання на матеріалі текстів українських народних казок; створення емоційно-позитивних стимулів активного мовлення (казки, ігрові вправи, мовленнєві, режисерські ігри, ігри-драматизації); умовно-комунікативні ігрові вербальні вправи.

Автор вважає, що українські народні казки виступають ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення, якщо в доборі казок дотримуватися вимог щодо доступності та емоційної насиченості змісту казок (виразності, цільності казкових образів, захоплюючий сюжет, динамізм у зображенні подій, простота стосунків між персонажами, точність, лаконічність, експресивність мови) та доступності лексико-граматичних засобів текстів казок [9].

Удослідженні О. Кисельової засобом морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку обрано різні жанри українського фольклору.

Автором виявлені ефективні педагогічні умови морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору: забезпечення розуміння дітьми морально-етичних категорій і змісту фольклорних творів та усвідомлення їх моралі; комплексне розв'язання завдань з морального виховання дітей у різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, навчальна) як на заняттях, так і в повсякденному житті, стимулювання оцінно-контрольної діяльності в морально-етичній поведінці дітей; спільна робота закладу дошкільної освіти з сім'єю щодо морально-етичного виховання дітей [4].

На думку вченої О. Трифонової, український фольклор є ефективним засобом національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку [9].

Так, дослідниця О. Тіхомірова вважає, що кількість казкових сюжетів та образів в кожній національній традиції обмежена; вони переходять від покоління до покоління, мало при цьому змінючись, оскільки виступають символами загальнолюдських моральних цінностей, головна з яких полягає в перемозі добра над злом [8].

Окремі аспекти використання казок у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку вивчалися Г. Біленькою, Н. Лисенко, Т. Науменко, З. Плохій та ін.

Казку, як відображення глибинної психіки людини, досліджували такі зарубіжні психологи як Р. Гарднер, Е. Фромм, Е. Берн, К. Юнг.

Таким чином, дослідження педагогів та психологів свідчать про необхідність використання казки задля всебічного розвитку дитини.

Разом із тим, Базовий компонент дошкільної освіти, а саме освітній напрям «Мовлення дитини», розкриває такі вимоги щодо фольклорних творів для дітей: «знає і називає ... не менше 8-10 літературних або фольклорних творів. Може пояснити особливості ... фольклорних жанрів» [1].

Виходячи з аналізу досліджень щодо ролі казки в розвитку дитини, слід зазначити, що науковцями недостатньо вивчена така проблема як використання казки в економічному вихованні дітей дошкільного віку.

Разом з тим, сучасне суспільство потребує від кожної людини соціально-фінансової компетентності яка має формуватись з дошкільного віку.

Так в освітньому напрямі «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність» Базового компонента дошкільної освіти задекларовано вимоги до цієї компетентності, що має прояв у тому, що дитина «... виявляє інтерес до грошей ... демонструє інтерес до світу фінансів, має особистісне розуміння соціально-фінансових взаємозв'язків ...» [1].

Тож соціально-фінансова грамотність дитини дошкільного віку розуміється як володіння доступними елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; сформованість певних морально-економічних якостей, які необхідні для успішної економічної діяльності в майбутньому.

Необхідність упровадження та особливості економічної освіти дітей дошкільного віку, зокрема основ фінансової культури, розглянуто в сучасних дослідженнях (О. Варецька, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, С. Іванчук, Л. Лохвицька, А. Сазонова та ін.).

Учені стверджують, що формування основ економічних знань у дітей дошкільного віку має стати однією з умов набуття важливих життєвих компетентностей.

Саме у народних казках економічний зміст розгортається перед дітьми у вигляді проблемних ситуацій, які потребують певного рішення.

Вивчення змісту українських народних казок, зокрема, соціально-побутових, які відображають дійсні, реалістичні події, свідчить про те, що в них переважає тема праці. У казках знайшли своє відображення приклади і таких економічних категорій, як гроші, потреби, обмін тощо.

Разом із тим, для успішного фінансового виховання необхідно формувати і певні моральні якості особистості як хазяйновитість, працелюбність, ощадливість, бережливість тощо.

Вивчення нами змісту українських казок свідчить про те, що в них знайшли своє відображення приклади економічних понять – наприклад, такі як: гроші, праця, потреба в безпеці та збереженні здоров'я та у спілкуванні й повазі тощо та моральних якостей особистості [3].

Процес формування показників соціально-фінансової грамотності потребує від вихователя певних умінь: добирати матеріал для забезпечення вражень дітей (твори дитячої художньої літератури, ілюстрації, зміст спостережень тощо) та передавати його в доступній для них формі; створювати предметно-просторове середовище; використовувати різні види ігор (сюжетно-рольові, дидактичні з економічним змістом, театралізовані, ігри-драматизації тощо) з метою моделювання певних життєвих ситуацій; уміння підтримати та розвивати дитячу гру як основний вид дитячої діяльності, пропонувати нові ролі, ігрові ситуації, спираючись на досвід дітей; добирати атрибути та іграшки, які відображають результати праці дорослих тощо.

З метою вивчення доцільності використання народної казки як засобу економічного виховання дітей дошкільного віку в освітньому процесі ЗДО, нами було проведено опитування серед вихователів закладів дошкільної освіти м. Запоріжжя та Запорізької області. В опитуванні взяли участь 397 респондентів.

У процесі анкетування вихователів ми мали намір виявити їх розуміння щодо певних економічних понять («гроші», «праця», «витрати», «потреби» тощо), які розкриваються в українських народних казках.

Аналізуючи дані нашого дослідження, ми отримали такі результати. Так, на перше запитання анкети «Назвіть фольклорні твори, яким Ви надаєте перевагу в роботі з дітьми» вихователі назвали такі: казки – 62%, прислів'я та приказки – 8%, потішки – 8%, загадки – 8%, лічилки – 8%, скоромовки – 6%. Отже, вихователі надали перевагу українським казкам.

На друге запитання «З якою метою Ви добираєте жанри українського фольклору для дітей?», вихователі переважно вказали метою «розвиток зв'язного мовлення, збагачення словника, любові до рідної мови» – 56%, 23% вихователів вважає метою «зацікавити, зробити вступну частину заняття більш цікавою», 21% визначили, що саме «Казка вчить, як на світі жити, передавати дітям традиції, звичаї, історію свого народу». Проте вихователі не вказали, що казку можна використовувати з метою формування економічних понять.

На запитання анкети «Чи вважаєте Ви достатньою свою підготовку щодо використання укра-

їнської народної казки у формуванні соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку?» одержали такі відповіді: 32% вихователів впевнена, що цілком готова до цієї роботи, 33% – не впевнена у своїй готовності; 35% вихователів не вважають себе підготовленими. Таким чином, тільки 32% вихователів висловили переконливість в своїй готовності до використання української народної казки у формуванні соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку. Це свідчить про те, що більшість вихователів мають потребу у спеціальній підготовці для правильної інтерпретації економічних категорій та навчання дітей дошкільного віку користуватися ними в різних життєвих ситуаціях.

На наступне запитання «Назвіть народні казки, які найбільше подобаються дітям», педагоги зазначили такі: «Колобок», «Колосок», «Рукавичка», «Котик і півник», «Івасик-Телесик», «Коза-дереза», «Лисичка і журавель». Відповіді свідчать про те, що вихователі використовують в роботі з дітьми в основному відомі українські народні казки.

На запитання щодо переліку казок, які розкривають певні економічні категорії: потреби (людей, тварин), в основному вихователі вказали шість казок: «Колобок», «Кривенька качечка», «Рукавичка», «Котик і півник», «Лисичка і журавель», «Солом'яний бичок». Що стосується такої економічної категорії, як праця людей, то були названі лише три казки: «Колосок», «Півник та бобове зернятко», «Кривенька качечка». Про категорію гроші були вказані тільки три казки: «Зароблені гроші», «Скупий й багатий», «Коза-дереза».

Перелік казок, які розкривають інші економічні категорії, вихователі не вказали. Таким чином, можна зробити висновок про недостатнє використання вихователями українських народних казок з метою фінансової освіти дітей.

На запитання «Які форми роботи з дітьми Ви використовуєте щодо формування фінансової грамотності в дошкільному віці?» 79% вихователів назвали заняття з розвитку мовлення та спілкування, ознайомлення з довкіллям, бесіди та дидактичні ігри; 18% – читання художніх творів, сюжетно-дидактичні ігри, ігри-драматизації, ігри за мотивами творів, 3% – інсценування. Відповіді вихователів свідчать про те, що вони використовують в основному традиційні форми роботи з дітьми.

Щодо останнього запитання «Вкажіть, які збірки українських народних казок, дитячих книг; альбоми та ілюстрації за змістом українських народних казок є у вашому закладі дошкільної освіти», 38% вихователів відповіли формально; 62% зазначали конкретну назву збірок народних казок та хрестоматій.

У сучасній дошкільній освіті спостерігається одностороннє розуміння щодо використання української народної казки в освітньому процесі закладу

дошкільної освіти. Дослідження та педагогічний досвід свідчать про це.

Слід зазначити, що наше дослідження підтвердило про недостатній рівень педагогічної освіченості вихователів закладів дошкільної освіти щодо формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку засобами української народної казки.

Проведене дослідження показало, що більшість вихователів українську народну казку використовують в основному як засіб розвитку мовлення дітей, виховання патріотизму і не усвідомлюють, що саме казка надає можливість легко засвоювати дітям економічні категорії.

Більшість вихователів не володіють знаннями щодо вимог до добору казок економічного спрямування. Добираючи казку вихователь має знати про: наявність у казці сюжетної лінії, яка розкриває економічні категорії («праця», «розподіл», «обмін», «потреби», «гроші» тощо); спрямованість казки на виховання таких якостей особистості як хазяйновитість, працелюбність, ощадливість, бережливість тощо; наявність у казці як позитивних, так і негативних персонажів, їх відповідність змальованим в сюжеті діям і вчинкам та розуміти, що казки допомагають дітям оволодіти економічними термінами.

Висновки. Аналіз анкет засвідчує, що педагоги в основному розуміють значення українського фольклору для дітей дошкільного віку, але більшість педагогів закладів дошкільної освіти недооцінюють українську народну казку як ефективний засіб формування соціально-фінансової компетентності.

Разом з тим, саме українська народна казка дає можливість доступно ознайомлювати дітей з основними економічними категоріями.

Тож, ми вважаємо за необхідне подальшого дослідження проблеми формування соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку засобами української народної казки та підвищення методичної підготовленості вихователів закладів дошкільної освіти щодо використання української народної казки у формуванні соціально-фінансової компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 04.01.2024).
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 398 с.
3. Григоренко Г. І., Жадан Р. П. Економіка у віршах, розповідях та казках. Хрестоматія для дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя : Статус, 2021. 176 с.
4. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2009. 21 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 279 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. 654 с.
7. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Рад. школа, 1985. 312 с.
8. Тіхомірова О. В. Казка як жанр українського народного фольклору. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. Вип. 37. Т. 1. С. 422–425. (Серія «Педагогічні науки»).
9. Трифонова О. С. Національно-патріотичне виховання старших дошкільників засобами українського фольклору. *Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН молоді спорту України*. 2012. Вип. 72. С. 94–98.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х т. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.
11. Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 1994. 18 с.

Hryhorenko H., Pohribniak N. The ukrainian folk tale as a means of forming social and financial competence in preschool children

This article is devoted to one type of folklore—the Ukrainian folk tale.

During the preschool years, children internalize important moral norms of behavior, and develop language, mathematical, environmental, and aesthetic skills, primarily through oral folk traditions such as fairy tales, proverbs, riddles, games, counting rhymes, and songs. The article substantiates and demonstrates that Ukrainian folk tales are an effective means of developing basic competencies in preschool children, one of the most crucial of which is social and financial competency.

An analysis of contemporary pedagogical research allows us to define the concept of social and financial competency in preschool children. This competency is understood as the development of certain economic concepts and social-economic behavior skills in children, which in turn positively influences the child's future success.

Based on the requirements of the Basic Component of Preschool Education regarding the formation of social and financial competency in preschool children, it has been shown that an essential condition for this development is a certain level of pedagogical awareness among educators in preschool institutions.

The article includes a comprehensive review of scientific research on the impact of Ukrainian folk tales on language development, fostering love for one's homeland, and teaching ethical norms of behavior, among other areas. However, the Ukrainian folk tale as a unique tool for developing preschool children's social and financial competency has not yet been the subject of dedicated research.

Through this study, it was found that the use of Ukrainian folk tales, particularly social and domestic tales, in the educational process positively influences the development of social and financial competency in preschool children.

Therefore, the authors believe it is appropriate to further explore solutions for developing social and financial competency in preschool children through the use of Ukrainian folk tales.

Key words: *folklore, Ukrainian folk tale, social and domestic tales, social and financial competency, moral norms of behavior, economic categories (work, division of labor, needs, money, etc.), pedagogical awareness.*